

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'373.613

Л. Г. Боярова

СУЧАСНІ АНГЛІЗМИ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Стаття присвячена засвоєнню англійських слів українською літературною мовою на семантичному рівні, що стало в глобалізаційну добу одним з актуальних питань національного мовознавства. Об'єктом уваги є сучасні англійські слова, які вже засвоїлися лексико-семантичною системою української літературної мови. Завдання мовного аналізу — визначити основні семантичні процеси, що відбуваються в плані змісту чужомовної одиниці англійського походження під час її засвоєння мовою-реципієнтом. Здійснено порівняльний аналіз кодифікованих мовних одиниць у тлумачних словниках української та англійської мов. Проведений аналіз засвідчує, що засвоєння англійських слів українською мовою здебільшого супроводжується різними семантичними процесами, які змінюють план змісту чужомовної одиниці.

Ключові слова: українська мова, семантика, термін, запозичення, англійське.

Боярова Л. Г. Современные англицизмы в лексико-семантической системе украинского литературного языка. *Статья посвящена усвоению англицизмов украинским литературным языком на семантическом уровне, что стало в глобализационную эпоху одним из актуальных вопросов национального языкознания. Объектом внимания являются современные англицизмы, которые усвоились лексико-семантической системой украинского литературного языка. Задача языкового анализа — определить основные семантические процессы, которые происходят в плане содержания иноязычных единиц английского происхождения при ее усвоении языком-реципиентом. Осуществлен сравнительный анализ кодифицированных языковых единиц в толковых словарях украинского и английского языков. Проведенный анализ свидетельствует, что усвоение англицизмов украинским языком в большинстве случаев сопровождается разными семантическими процессами, которые изменяют план содержания иноязычной языковой единицы.*

Ключевые слова: украинский язык, семантика, термин, заимствование, англицизм.

Boyarova L. G. Modern Anglicisms in the Lexical and Semantic System of Standard Ukrainian. *The article considers the problem of adoption of Anglicisms by standard Ukrainian on the semantic level, which, in the age of globalization, has become one of the topical issues of national linguistics. Attention is paid to modern Anglicisms that have already been adopted by the lexical and semantic system of standard Ukrainian, are codified and frequently used in the Ukrainians' speech, professional in particular. The aim of the language analysis is to define the main semantic processes that take place in the content plane of a language unit of English origin during its adoption by the recipient language. A comparative analysis of codified language units in the academic explanatory "Dictionary of the Ukrainian Language" in 20 volumes and the lexicographic work "Oxford Dictionary of English" is given. The conducted analysis shows that adoption of Anglicisms by the Ukrainian language is mainly accompanied by various semantic processes that change the content of the foreign language unit. The most common processes mean the extension and narrowing of the semantics of the Anglicism that is incorporated into the semantic system of standard Ukrainian.*

Key words: the Ukrainian language, semantics, term, adoption, Anglicism.

У сучасну глобалізаційну добу посилюється вплив англійської мови на інші мовні системи, зокрема українську, що збільшило кількість слів і словосполучень англійського походження в мовно-інформаційному просторі українців. У науковій літературі визначено критерії, за якими можна встановити ступінь засвоєності запозиченої мовної одиниці в мові-реципієнті: графічне оформлення, граматичне засвоєння, словотвірна інтеграція, семантичне засвоєння, статистика вживання. Для повного засвоєння чужомовної одиниці мають бути зреалізованими всі названі критерії: адаптування на фонетичному, граматичному, словотвірному та семантичному рівнях; пристосування до графічної системи мови-реципієнта; висока частотність уживання в мові, яка прийняла цю одиницю. У національному мовознавстві є ґрунтовні дослідження особливостей увіходження англзмів до лексико-семантичної системи сучасної української літературної мови [напр.: 1, 2], однак це питання потребує подальшого вивчення.

Об'єктом нашої уваги є сучасні англізми¹, які вже засвоїлися лексико-семантичною системою української літературної мови, кодифіковані й мають високу частотність уживання в мовленні українців, зокрема фаховому. Завдання мовного аналізу – визначити основні семантичні процеси, що відбуваються в плані змісту чужомовної одиниці англійського походження під час її засвоєння українською мовою. Ми аналізуємо ці мовні одиниці у сфері кодифікування, яка великою мірою визначає їхнє вживання у сфері функціонування української мови. До аналізу залучаємо мовний матеріал, поданий в академічному тлумачному «Словнику української мови» в 20-ти томах (на сьогодні опубліковано 6 томів цього видання) [3], і порівнюємо з мовним матеріалом у лексикографічній праці «Oxford Dictionary of English»² [4].

Аналіз мовних одиниць, кодифікованих в обох словниках, засвідчує, що англізми в мові-продуценті й мові-реципієнті можуть мати спільні плани змісту (здебільшого це моносемічні мовні одиниці):

disk-jockey – (noun) A person who introduces and plays recorded popular music, especially on radio or at a club.

ДИСК-ЖОКЕЙ, я, ч. Той, хто веде музичні програми на дискотеках, по радіо, телебаченню; диджей.

gadget – (noun) A small mechanical or electronic device or tool, especially an ingenious or novel one.

ГАДЖЕТ, а, ч. Портативний технічний пристрій або засіб із застосуванням високих технологій.

gigabyte – *Computing* A unit of information equal to one thousand million (10⁹) or, strictly, 2³⁰ bytes.

ГІГАБАЙТ, а, род. мн. байтів і байт, ч., інформ. Одиниця виміру інформації, що дорівнює 1024 мегабайтів (230 байтів) або ж 109 байтів за міжнародною системою одиниць.

¹ У науковій літературі є розбіжності у тлумаченні поняття «англізм». Ми вживаємо це поняття в широкому розумінні і вважаємо англізмом слово або словосполучення, запозичене з англійської мови (класичної чи американського варіанта), яке увійшло до української мовної системи в незміненому або зміненому вигляді.

² Наведені словникові статті із зазначених лексикографічних праць модифіковані: вилучено ілюстративний матеріал та подано суцільним текстом значення мовних одиниць (у словниках вони подані з абзаців). Збережено лексикографічний спосіб кодифікування мовних одиниць у кожній словникарській праці.

globalization – (noun) [mass noun] The process by which businesses or other organizations develop international influence or start operating on an international scale.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ї, ж. Процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації.

У наведених мовних одиницях, як і в багатьох інших, співвідносні семми в англійській та українській мовах можуть різнитися мінімальними семантичними одиницями (семами), що пояснюємо, по-перше, наявністю в семемах англійських слів не лише експліцитних, але й імпліцитних сем, деякі з яких актуалізуються під час засвоєння цих мовних одиниць українською мовою; по-друге, значущістю / незначущістю окремих сем для українського мовця (у семемі засвоєного англізму можуть змінюватися периферійні семи). Такі семантичні зміни не порушують спільності планів змісту мовних одиниць у мові-реципієнті й мові-продуценті, якщо в англізмі, що увійшов до лексико-семантичної системи української літературної мови, на сигніфікативному рівні зберігається поняттєвий компонент значення вихідного слова (чи словосполучення), уживаного в англійській мові.

Англізм, що функціонує в українській мові з термінологічним значенням, може мати в мові-продуценті невиразну спеціальну семантику, однак у мові-реципієнті з плану змісту цієї мовної одиниці загальноновживана сема зникає:

windsurfing – (noun) The sport or pastime of riding on water on a sailboard.

ВІНДСЕРФІНГ, у, ч. Вид водного спорту – пересування, перегони по хвилях на спеціальній дошці зі шоглою та вітрилом.

У деяких англзмів термінологізація значення відбулася вже в українській мові:

arm-wrestling – (noun) [mass noun] A trial of strength in which two people sit opposite each other with one elbow resting on a table, clasp each other's hands, and try to force each other's arm adown on to the table.

АРМРЄСТЛІНГ, у, ч. Вид спортивної боротьби – змагання двох гравців з перетискування опертих на стіл рук.

Запозичання полісемантичного англізму з одним зі значень або з меншою кількістю значень кваліфікуємо як звуження семантичної структури чужомовної одиниці:

android – (noun) 1 (In science fiction) a robot with a human appearance 2 (**Android**) [mass noun] (*trade-mark*) An open-source operating system used for smartphones and tablet computers.

АНДРОЇД, а, ч. Гуманоїдний робот.

deadline – (noun) 1 The latest time or date by which something should be completed 2 *historical* A line drawn around a prison beyond which prisoners were liable to be shot.

ДЕДЛАЙН, у, ч. Кінцевий термін, до якого має бути виконане певне завдання.

green card – 1 (In the US) a permit allowing a foreign national to live and work permanently in the US. 2 (In the UK) an international insurance document for motorists.

ГРИН-КАРД, невідм., ж. Документ на право проживання та роботу в США та деяких інших країнах; зелена картка.

Укладачі «Словника української мови» обґрунтовано кодифікували англізми *дедлайн* і *грин-кард* саме з тими значеннями, із якими вони засвоїлися в українській мові і які є актуальними для мовців. Водночас уважаємо помилковим кодифікування англізму *андроїд* лише з одним усталеним значенням, оскільки друге новітнє значення цього слова, зафіксоване в Оксфордському словнику, часто вживане в мовленні українців, насамперед фаховому.

Як різновид звуження семантичної структури засвоєного англізму розглядаємо «суміщення» двох значень англійського слова, унаслідок чого воно починає вживатися українцями з одним значенням:

dress code – 1 A set of rules, usually written **ДРЕС-КОД**, у, ч. Стиль одягу, and posted, specifying the required manner обов'язковий для працівників певних of dress at a school, office, club, restaurant, установ і організацій або на офіційних etc. **1.1** The customary style of dress of a заходах згідно з традиціями, віросповіданням і т. ін.

У плані змісту англізму під час його засвоєння українською літературною мовою може відбутися кілька семантичних процесів. Порівняймо семантичні структури таких мовних одиниць:

bike¹ – A bicycle or motorcycle.

БАЙК, а, ч. Мотоцикл (перев. дорогий) іноземного виробництва.

default – (noun) **1** [mass noun] Failure to fulfil an obligation, especially to repay a loan or appear in a law court. **2** [in singular] A preselected option adopted by a computer program or other mechanism when no alternative is specified by the user or programmer **2.1** [usually as modifier] Something that is usual or standard.

ДЕФОЛТ, у, ч., екон. Відмова держави, юридичної чи фізичної особи в односторонньому порядку від виконання боргових зобов'язань.

digest – (noun) **1** A compilation or summary of material or information. **1.1** A periodical consisting of condensed versions of pieces of writing or news published elsewhere. **1.2** A methodical summary of a body of laws. **1.3** (the Digest) The compendium of Roman law compiled in the reign of Justinian. **2** *Chemistry* A substance or mixture obtained by digestion.

ДАЙДЖЕСТ, у, ч. 1. Періодичне видання, яке передруковує, перев. в скороченому вигляді, матеріали з інших видань. 2. Масове видання, яке містить короткий адаптований виклад творів художньої літератури. 3. Короткий тематичний огляд новин у засобах масової інформації.

digger – (noun) **1** A person, animal, or large machine that digs earth. **1.1** A miner. **1.2** A person who excavates archaeological sites. **2** (Digger) A member of a group of radical dissenters formed in England in 1649 as an offshoot of the Levellers, believing in a form of agrarian communism in which common land would be made available to the poor. **3** *Australian / NZ informal* A man, especially a private soldier (often used as a friendly form of address).

ДІГЕР, а, ч. 1. іст. Представник крайнього лівого крила революційної демократії під час англійської революції XVII ст. 2. Той, хто займається дослідженням підземних комунікацій, ходів, колекторів і т. ін. перев. у містах.

grant – (noun) **1** A sum of money given by a government or other organization for a particular purpose. **1.1** [mass noun] *formal* The action of granting something. **1.2** *Law* A legal conveyance or formal conferment.

ГРАНТ, у, ч. Грошова допомога, яка надається вченому або науковій установі для виконання досліджень з певної проблеми.

Зіставлення планів змісту наведених англізмів у мові-продуценті й у мові-реципієнті дало змогу виявити певні семантичні процеси, які проілюструємо такими прикладами:

1) *bike*¹ – *байк*: в українській мові у семемі англізму втрапилася сема «bicycle» (звуження значення), натомість з'явилося дві нові семи «дорогий» та «іноземного виробництва» (ще одне звуження значення);

2) *default* – *дефолт*: англізм засвоївся не з трьома значеннями, як в англійській мові, а з одним (звуження семантичної структури), і в цьому значенні відбулися певні зміни, оскільки сема «failure to fulfil an obligation», уточнена в англійській мові семами «to repay a loan» та «appear in a law court», набула в мові-реципієнті іншої конкретизації. Так, у семемі англізму *дефолт* з'явилися семи «(відмова) держави, юридичної чи фізичної особи» та «(відмова) в односторонньому порядку» (замінення сем);

3) *digest* – *дайджест*: із п'яти значень англійського слова *digest* актуальними для українців стали два значення (**1** та **1.1**), при цьому змінилася їхня пріоритетність для мовців (звуження семантичної структури); слово *дайджест* найчастіше вживається із семемою «Періодичне видання, яке передруковує, перев. в скороченому вигляді, матеріали з інших видань», що майже збігається з відповідною семемою **1.1** у плані змісту слова *digest*; від цього значення в українській мові розвинулося нове значення «Масове видання, яке містить короткий адаптований виклад творів художньої літератури», що має спільну сему «короткий виклад» з іншими значеннями слова *дайджест* (розширення семантичної структури вже засвоєного англізму); у семемі «Короткий тематичний огляд новин у засобах масової інформації», співвідносній із семемою **1** слова *digest*, з'явилися нові семи «тематичний (огляд)» та «у засобах масової інформації» (звуження семемі);

4) *digger* – *дигер*: перша мовна одиниця кодифікована з п'ятьма значеннями, друга – із двома (звуження семантичної структури); укладачі українського словника подали історичне значення англійського слова *digger* зі зменшеною кількістю сем (розширення семемі)¹; друге значення вживаного українцями англізму *дигер* є новим у його плані змісту й має лише одну спільну сему «земля» зі значеннями слова *digger* **1** та **1.2** (розширення семантичної структури вже засвоєного англізму);

5) *grant* – *грант*: англізм *грант* уживається в українській мові з одним значенням (звуження семантичної структури, оскільки слово *grant* кодифіковано з трьома семемами); воно є співвідносним зі значенням **1**

¹ На нашу думку, це історичне значення є омонімічним до інших значень слова *digger* та до другого значення слова *дигер*, тому і в англійському словнику, і в українському його лексикографічне подання має бути іншим.

у семантичній структурі англійської мовної одиниці, однак в українській мові у семемі англізму *грант* з'явилися нові семи, які зробили семантику цього слова конкретнішою (звуження семемі).

Наведені приклади ілюструють семантичні процеси, що можуть відбуватися під час засвоєння англізмів українською мовою, серед яких основними вважаємо звуження й розширення семантики чужої мовної одиниці, яка увійшла до лексико-семантичної системи української літературної мови. Ці процеси виявляємо і в семантичній структурі мовної одиниці, і в окремій семемі. У семемах такі процеси зумовлені актуалізацією імпліцитних сем та усуненням / додаванням сем; у семантичних структурах – зменшенням / збільшенням кількості семем у засвоєному англізмі. Мовний матеріал засвідчує, що визначальний семантичний процес під час засвоєння англізму – це звуження як його семантичної структури в цілому, так і складника структури – семемі. Наслідком звуження семемі є збагачення змісту поняття, яке номінує англізм, однак водночас обмежується денотативна співвіднесеність мовної одиниці, що змінює її прагматичний потенціал. Натомість розширення семемі збіднює зміст позначуваного поняття, однак збагачує денотативний компонент значення. На звуження чи розширення семантики англізму, який засвоюється, здебільшого впливають позамовні чинники: теорія пізнання, ментальність українців, їхня мовна свідомість, що має бути об'єктом спеціального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Битківська Я. В.** Тенденції засвоєння і розвитку семантики англізмів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Битківська Ярина Володимирівна. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с. 2. **Сергеева Г. А.** Англійські запозичення в українській правничій термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Сергеева Галина Анатоліївна. – Х., 2002. – 16 с. 3. **Словник української мови** : У 20-ти т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В. М. Русанівського. – Київ : Наукова думка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>. 4. **Oxford Dictionary of English** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/>.

Боярова Людмила Георгіївна – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, м. Харків, площа Свободи, 4.

тел. +38 067 3179600

E-mail: lgbpage@meta.ua

<http://orcid.org/0000-0002-9944-2380>

Boyarova Lyudmyla Georgiivna – Ph.D in Philology, Associate Professor, Professor, Department of the Ukrainian Language, Karazin Kharkiv National University, Ukraine, Kharkiv, Svobody Sq. 4.